

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

НАСТІНА Ольга Іванівна

УДК 349.412.3

**ПРАВО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ
В УКРАЇНІ**

спеціальність 12.00.06 –земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному університеті біоресурсів і природокористування України

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Єрмоленко Володимир Михайлович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка В.З. Янчука

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Мірошниченко Анатолій Миколайович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри трудового, земельного та
екологічного права

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Кулинич Павло Федотович,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України,
заступник завідувача відділу проблем аграрного,
земельного та екологічного права

Захист дисертації відбудеться 25 травня 2011 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.004.16 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, Київ, вул. Героїв Оборони, 15, корпус 3, кім. 65

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, Київ, вул. Героїв Оборони, 13, корпус 4, кім. 28

Автореферат розісланий «__» квітня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Ю. Піддубний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Головною метою земельної реформи в Україні було визначено приватизацію державного земельного фонду, що супроводжувалося значним доробком у цьому напрямі економічної, політичної та юридичної доктрин. Відповідно сформувався і принципи державної земельної політики, які віднайшли свою реалізацію у масиві чинного земельного законодавства, пріоритетне спрямування якого змістилося у бік врегулювання відносин приватної власності на землю. Наслідком зазначених процесів стало необґрунтоване зменшення загальної площі державних земель без врахування об'єктивної потреби наявності достатньої кількості земель державної власності для забезпечення виконання державою своїх завдань і функцій. Реаліями сьогодення є те, що проблематика правовідносин державної власності на землю в Україні тривалий час залишалась поза увагою науковців. Модель права державної власності на землю сформувалась без належного теоретичного обґрунтування, що призвело до появи невиправданої кількості прогалин і колізій у механізмі правового регулювання відносин державної власності на землю. Такий стан робить обрану тематику дисертаційного дослідження актуальною і нагальною.

Дисертаційне дослідження базується на використанні наукових розробок у галузі історії держави і права, земельного, аграрного та екологічного права, авторами яких є українські вчені: В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, О. Г. Бондар, Д. В. Бусуйок, О. А. Вівчаренко, А. П. Гетьман, В. К. Гуревський, М. В. Домашенко, В. М. Єрмоленко, І. М. Заріцька, Н. В. Ільків, І. І. Каракаш, Т. Г. Ковальчук, І. О. Костяшкін, П. Ф. Кулинич, Л. В. Лейба, А. В. Луняченко, Н. Р. Малишева, Р. І. Марусенко, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, О. М. Пащенко, О. О. Погрібний, В. К. Попов, В. Є. Рубаник, В. І. Семчик, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич, М. В. Шульга, та ін.

Серед зарубіжних науковців у галузі земельного і цивільного права, перш за все, потрібно зазначити роботи Г. О. Аксеньонка, С. О. Боголюбова, Б. В. Єрофєєва, І. О. Іконицької, М. І. Козиря, Н. І. Краснова, О. І. Крассова, Д. І. Мейера, О. М. Турубінера, К. П. Побєдоносцева, Й. А. Покровського, К. І. Скловського, Л. В. Щеннікової та ін. Дисертантка також зверталася до політико-правової публіцистики, на сторінках якої дискутуються питання щодо природи права державної власності на землю в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах програми наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Розробка концепції правового регулювання сталого розвитку сільських територій» (номер державної реєстрації 0109U003356), у частині дослідження правового режиму земель державної власності у складі сільських територій.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз права державної власності на землю в Україні, виявлення його змісту та особливостей, вироблення на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства з питань визначення та закріплення об'єктів права державної власності на землю, підвищення ефективності правового механізму регулювання відносин державної власності на землю.

Відповідно до зазначеної мети було визначено такі завдання:

- здійснити періодизацію історичного процесу виникнення, становлення і розвитку права державної власності на землю на території України;
- дослідити зміст права державної власності на землю та виявити його особливості;
- удосконалити понятійно-категорійний апарат земельно-правової науки через визначення понять, що формують право державної власності на землю;
- виокремити специфічні ознаки об'єктів права державної власності на землю та провести класифікацію таких об'єктів;
- встановити коло суб'єктів права державної власності на землю та особливості їх правосуб'єктності;
- дослідити підстави виникнення права державної власності на землю і запропонувати їх класифікацію;
- розкрити юридичний зміст умов, форм і способів реалізації права державної власності на землю;
- класифікувати підстави припинення права державної власності на землю.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини власності на землю.

Предметом дослідження є право державної власності на землю в Україні.

Методи дослідження. У процесі роботи над дисертацією було використано органічний комплекс філософських, загальнонаукових і спеціальних методів та підходів. Діалектичний метод дав змогу розглянути виникнення, становлення і розвиток правовідносин державної власності на землю як сталий суспільний процес кількісно-якісних змін у закріпленні формальної диференціації відносин власності на землю. Цей процес є наслідком прояву єдності й протилежностей між роллю землі у державотворенні, балансом публічних і приватних земельних інтересів, а також волевиявленням правлячої еліти щодо їх врегулювання. За допомогою парних діалектичних категорій загальне, часткове та одиничне здійснено розмежування понять земля, землі, земельні ділянки як об'єктів права державної власності на землю. Парні діалектичні категорії зміст і форма слугували виокремлено ознак права державної власності на землю та обґрунтуванню трикомпонентної структури механізму здійснення права державної власності на землю. Загальнонауковий метод аналізу було застосовано у ході вивчення

закономірностей законодавчого регулювання права державної власності на землю. Метод синтезу використано у процесі обґрунтування пропозиції щодо доповнення змісту права державної власності на землю правомочністю управління. За допомогою методу аналогії проведено класифікацію підстав виникнення та припинення права державної власності на землю. На основі формально-логічного методу було сформульовано визначення понять «право державної власності на землю», «умови реалізації права державної власності на землю», «форми реалізації права державної власності на землю», «способи реалізації права державної власності на землю», виявлено окремі складові механізми здійснення права державної власності на землю та зроблено висновки дисертаційного дослідження. Структурно-функціональний метод застосовувався у ході дослідження системи та повноважень органів державної влади як суб'єктів реалізації права державної власності на землю у сфері земельних відносин. Серед спеціальних методів завдяки історико-правовому методу було досліджено ретроспективні особливості закріплення права державної власності на землю. Метод юридичної фікції дав змогу розглянути уповноважений (компетентний) орган держави як самостійну особу-учасника земельних правовідносин. Порівняльно-правовий метод застосовувався у ході співставлення вітчизняного і зарубіжного законодавства, яке врегульовує відносини державної власності на землю, що дало змогу визначити відповідні колізії і прогалини та намітити шляхи їх подолання. Формально-юридичний метод використовувався під час з'ясування змісту норм законодавства у сфері відносин державної власності на землю з метою його аналізу і удосконалення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у науці вітчизняного земельного права комплексним і всебічним дослідженням змісту відносин права державної власності на землю, у результаті якого сформульовані нові наукові положення та розроблені практичні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання цих відносин.

У дисертації пропонується низка нових у науковому плані і важливих для практики понять, положень, доповнень та висновків, отриманих особисто здобувачем, які виносяться на захист:

вперше:

– проведено періодизацію виникнення і розвитку права державної власності на землю, виокремлено періоди, окремі з яких поділено на етапи: 1) період Київської Русі (IX – середина XIII ст.); 2) Польсько-литовський період (друга половина XIII – XVI ст.); 3) період Української козацької держави (XVI – середина XVII ст.); 4) період України у складі Російської імперії (середина XVII – початок XX ст.), який складається з етапів: від Переяславської Ради (8 січня 1654 р.) до Селянської реформи 19 лютого 1861 р.; Селянської

реформи 19 лютого 1861 р.; аграрної реформи П. А. Столипіна; 5) період Української революції (1917–1921 рр.), який відзначається етапами земельних перетворень: а) Української Центральної Ради, б) Гетьманату П. П. Скоропадського, в) Директорії УНР, г) Західноукраїнської Народної Республіки; 6) радянський період (1922–1990 рр.), який складається з етапів: а) прийняття Земельного кодексу УСРР від 29 листопада 1922 р.; б) прийняття «Загальних засад землекористування і землеустрою» від 15 грудня 1928 р.; в) прийняття «Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік» від 13 грудня 1968 р. та Земельного кодексу УРСР від 8 липня 1970 р.; 7) період незалежності України (з 1990 р. до тепер);

– обґрунтовано, що механізм здійснення права державної власності на землю є складною трикомпонентною юридичною конструкцією, яка уособлює процеси виникнення, реалізації і припинення зазначеного права;

– запропоновано розглядати здійснення права державної власності на землю як сукупність умов, форм і способів правового впливу на відносини володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками держави;

– визначено умови реалізації права державної власності на землю як систему земельно-правових норм, що містять відповідний комплекс юридичних засобів (дозволів, заборон, зобов'язань, стимулів), за наявності яких уможливується здійснення права державної власності на землю;

– аргументовано розуміння форм реалізації права державної власності на землю як різних проявів зовнішнього волевиявлення державних органів, здійснених у межах юридично закріплених владних повноважень щодо володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками;

– визначено способи реалізації права державної власності на землю як вчинення послідовних, логічно завершених, визначених законом процедурних дій уповноважених органів державної влади, спрямованих на володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками;

удосконалено:

– визначення права державної власності на землю як делегованої Українським народом юридично закріпленої можливості держави здійснювати у визначеному законом обсязі правомочності володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками через систему правових норм, які регулюють виникнення, реалізацію і припинення відносин державної власності на землю;

дістали подальшого розвитку:

– положення про зміст права державної власності на землю, який запропоновано доповнити правомочністю управління, як юридично гарантованою можливістю визначати, регулювати і контролювати цільове та

раціональне використання землі;

– обґрунтування необхідності встановлення в земельному законодавстві переліку земельних ділянок, вилучених та обмежених в обігу, що обумовлюється особливими природними якостями земель та спеціальним призначенням земельних ділянок, які забезпечують виконання державою своїх функцій;

– напрями удосконалення земельного законодавства через пропозицію розроблення і прийняття Закону України «Про особливо цінні землі в Україні», що обумовлено відсутністю в земельному законодавстві критеріїв віднесення земель до особливо цінних, невизначеністю правового режиму таких земель, їх особливими природними якостями і національним значенням;

– класифікація об'єктів права державної власності на землю за правовими характеристиками – землі виключної державної власності та землі невиключної державної власності;

– класифікація підстав виникнення права державної власності на землю за критеріями: способів виникнення – первісні, первинні, похідні та окремі; формою власності – приватні і публічні; вольовою ознакою – примусові і не примусові;

– класифікація підстав припинення права державної власності на землю, диференційованих за ознаками способів припинення на загальні, особливі, спеціальні, окрему та проміжну.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі положення, а також загальнотеоретичні та практичні висновки дають змогу внести конкретні пропозиції щодо вдосконалення механізму правового регулювання відносин державної власності на землю.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути також використані:

у науково-дослідній сфері – як емпірична основа для подальших наукових досліджень державної, комунальної та приватної власності на землю;

у нормотворчій діяльності – для вдосконалення чинного земельного законодавства в сфері регулювання суспільних відносин державної власності на землю;

у правозастосовній діяльності – для удосконалення діяльності органів державної влади у сфері реалізації права державної власності на землю;

у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Земельне право», «Сучасні проблеми земельного права», а також як теоретична база для написання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, методичних рекомендацій та розробки спецкурсу «Право державної власності на землю в Україні».

Апробація результатів дисертації. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданнях

кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука, вчених рад ННІ земельних ресурсів та правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України, а також були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції «Стан та перспективи розвитку юридичної науки та освіти» (Київ, 17–18 листопада 2006 р.); II Державній науковій конференції «Сучасні правові проблеми українського державотворення» (Біла Церква, 26 квітня 2007 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Правові проблеми залучення інвестицій у сільське господарство та соціальну сферу села» (Київ, 24 травня 2007 р.); VI Державній науково-практичній конференції «Аграрна наука — виробництву» (м. Біла Церква, 14–15 листопада 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення земельного законодавства та правового забезпечення аграрного виробництва» (м. Біла Церква, 17–18 квітня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та докторантів «Наукові пошуки молоді у третьому тисячолітті» (м. Біла Церква, 15–16 травня 2008 р.); Міжнародній історико-правовій конференції «Земля і земельні відносини в історії права, держави і юридичної думки» (м. Судак, 25–28 вересня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів» (м. Харків, 9–10 жовтня 2009 р.); VII Державній науково-практичній конференції «Аграрна наука – виробництву» (м. Біла Церква, 12–13 листопада 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Осінні юридичні читання» (м. Харків, 12–13 листопада 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права» (м. Київ, 30–31 жовтня 2009 р.); Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы правового регулирования аграрных, земельных отношений, природопользования и охраны окружающей среды в сельском хозяйстве» (г. Москва, 31 марта 2010 г.); Международной научно-практической конференции «Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы» (г. Симферополь, 16–17 апреля 2010 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні» (м. Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики» (м. Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладені у 23 наукових працях, з яких п'ять наукових статей опубліковані у фахових виданнях, одна стаття у інших виданнях, а також у сімнадцяти тезах доповідей на науково-практичних конференціях, з яких одинадцять – міжнародні.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація містить вступ, три розділи, які складаються з 7 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (312 найменувань). Загальний обсяг дисертації складає 212 сторінок, з яких 180 – основна частина.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, висвітлюється зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначається мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкриваються методологічні, теоретичні та емпіричні основи дослідження, доводиться наукова

новизна положень, що виносяться на захист, та практичне значення отриманих результатів, наводяться відомості про їх апробацію.

У **Розділі першому «Теоретичні засади формування права державної власності на землю»** досліджуються історико-правові аспекти формування права державної власності на землю в різні періоди розвитку українського суспільства, проводиться періодизація процесу виникнення права державної власності на землю, визначається зміст та особливості права державної власності на землю.

У **підрозділі 1.1 «Генезис виникнення права державної власності на землю»** дисертантка проводить детальний аналіз виникнення права державної власності на землю в Україні, проводить періодизацію процесу становлення права державної власності на землю, визначає періоди, окремі з яких поділяє на етапи, та наводить їх наступну характеристику.

У період Київської Русі (IX – середина XIII ст.) землі належали головному власнику – князю як главі держави. Державна власність на землю ототожнюється з власністю князівського домену, феодальною власністю, визнається непорушною, має монопольний характер, ієрархічність, умовність, привілейованість. Фонд державних земель склали незаселені (незайняті), не розподілені вільні землі, а також земельні ділянки селян, землі, вже захоплені та обкладені даниною.

У Польсько-литовський період (друга половина XIII – XVI ст.) суб'єктом права власності на землю є Великий князь. Виділяється конфіскація землі шляхтича за злочини проти держави як підстава набуття державою права власності на родове, вислужене чи куплене майно.

На території Української козацької держави (XVI – середина XVII ст.) переважною стала козацька індивідуальна. Окремі землі мали статус державних – це частини зайнятих чи освоєних територій.

Наступним є період входження України до складу Російської імперії. На етапі від Переяславської Ради (8 січня 1654 р.) до Селянської реформи 19 лютого 1861 р. найбільшим земельним власником є держава в особі

царського уряду. Фонд державних земель періодично перерозподіляється серед верств населення: козацької старшини, нащадків князів, шляхти, дворянства. Держава та церква декларуються основними власниками землі. На етапі Селянської реформи 19 лютого 1861 р. до державних земель відносять землі «казенних селян» та польовий наділ. Етап проведення земельної реформи П. А. Столипіна відзначається запровадженням виключної власності держави на землю, передачею земельних ділянок державної власності у довічне спадкове володіння, застосуванням конфіскації земель до казни.

У період Української революції (1917–1921 рр.), а саме на етапі земельних перетворень Української Центральної Ради, відбувається одержавлення земель, соціалізація землі, утворення українського земельного фонду та закріплення його на праві державної власності УНР. Етап Гетьманату П. П. Скоропадського характеризується відновленням права приватної власності на землю, створенням приватновласницьких земель за рахунок державних та церковних земель. Етап Директорії УНР має особливості: скасування права приватної власності на землю, відновлення землекористування, безоплатний перерозподіл земель та створення фонду державних земель УНР. На етапі утворення Західноукраїнської Народної Республіки законодавчо закріплюють право державної, приватної і громадської власності на землю, проголошують часткову націоналізацію і соціалізацію землі, проводять оплатну та безоплатну експропріацію земель.

У Радянський період (1922–1990 рр.) на етапі прийняття Земельного кодексу УРСР від 29 листопада 1922 р. закріплено націоналізацію землі, скасовано приватну власність, введено заборону купівлі-продажу землі та інші форми її відчуження. Етап прийняття «Загальних засад землекористування і землеустрою» від 15 грудня 1928 р. відзначається визнанням права виключної державної власності на землю, утворенням єдиного земельного фонду Союзу РСР. Етап прийняття «Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік» від 13 грудня 1968 р. та Земельного кодексу УРСР від 8 липня 1970 р. характеризується юридичним підтвердженням державної власності на землю. У період незалежності України (з 1990 р. до тепер) всі землі держави проголошено об'єктом земельної реформи, відбувається законодавче формування сучасної моделі права державної власності на землю, яка визнається рівною на фоні різних форм власності.

У підрозділі 1.2 «Зміст, особливості та поняття права державної власності на землю» авторка досліджує зміст та особливості права державної власності на землю, наводить власне його визначення.

Зміст права державної власності на землю розглядається у двох аспектах – об'єктивному та суб'єктивному. В об'єктивному розумінні зміст права державної власності на землю – це система правових норм, що закріплюють,

регламентують та охороняють відносини набуття і реалізації державою права власності на землю, у суб'єктивному розумінні зміст права державної власності на землю – це юридична можливість держави здійснювати у обов'язку визначеному законом повноваження володіння, користування, розпорядження і управління земельним ділянками.

Зміст права державної власності на землю зумовлює реалізацію державою права власності, яка проявляється в динаміці здійснення такого права. В аспекті реалізації суб'єктивного права державної власності на землю володіння – це можливість поширення владних повноважень та панування щодо землі; користування – це визнана можливість уповноважених державних органів використовувати земельну ділянку для забезпечення виконання державою своїх функцій; розпорядження – можливість здійснення передбачених законом юридично значущих дій щодо земельних ділянок, що належать державі; управління – це право державних органів визначати і регулювати режим цільового і раціонального використання земель державної власності та здійснювати контроль за їх використанням.

Розділ другий «Правова характеристика суб'єктно-об'єктного складу земельних відносин у сфері закріплення права державної власності на землю» присвячений загальній характеристиці об'єктів та суб'єктів права державної власності на землю.

У *підрозділі 2.1 «Об'єкти права державної власності на землю»* обґрунтовується, що об'єкти права державної власності на землю розглядаються у складі земельних відносин як самостійні елементи змісту права державної власності на землю. Основним об'єктом земельних правовідносин державної власності в динаміці здійснення права власності слід вважати земельну ділянку. Поняття «земля», «землі» розглядаються як узагальнюючі правозастосовні категорії, є інтегрованими поняттями, застосовуються у першу чергу для визначення об'єктів державної і комунальної власності. Поняття «земельна ділянка» застосовується в законодавстві, як правило, для регулювання відносин здійснення права державної власності на землю.

Проведено дослідження об'єктів права державної власності на землю за цільовим призначенням. Вказується, що за правовими характеристиками об'єкти земельної власності держави можна класифікувати як землі виключної державної власності та землі невиключної державної власності. Землям виключної власності держави притаманні наступні ознаки: вони вилучені з цивільного обігу, мають суспільне призначення, можуть не мати законодавчо визначених ознак земельної ділянки, є земельними об'єктами особливого правового режиму. Землями невиключної власності держави слід вважати землі, що належать державі та щодо яких не встановлено заборон надання у

власність іншим суб'єктам.

У *підрозділі 2.2 «Суб'єкти права державної власності на землю»* дисертантка зосередила увагу на дослідженні кола суб'єктів права державної власності на землю, визначенні їх системи та повноважень.

З'ясовано, що коло суб'єктів права державної власності на землю становлять: власник, суб'єкт права державної власності, суб'єкти реалізації права державної власності, як системоутворюючі елементи. Власником земель державної власності є Український народ, суб'єктом права державної власності – держава, суб'єктами реалізації права державної власності на землю – уповноважені органи державної влади.

За Конституцією України земля є об'єктом права власності Українського народу, який є власником землі в Україні. Суб'єктом права державної власності на землю визнається держава, що обумовлюється нормами земельного законодавства, де вказується, що право власності на землю набувається і реалізується державою. Суб'єктами реалізації права державної власності на землю є відповідні органи державної влади, правосуб'єктність яких визначається обсягом делегованих державою повноважень. За юридичним закріпленням повноважень суб'єктів реалізації права державної власності на землю можна класифікувати як прямі суб'єкти, тобто такі, що безпосередньо визначені Земельним кодексом України та опосередковані суб'єкти реалізації права державної власності на землю, які з огляду на свою компетенцію, є учасниками відносин здійснення права державної власності на землю, але прямо не визначені Земельним кодексом України (опосередковані суб'єкти).

Розділ третій «Здійснення права державної власності на землю» містить три підрозділи, у яких подається правова характеристика виникнення, реалізації та припинення права державної власності на землю.

Підрозділ 3.1 «Правові засади виникнення державної власності на землю» містить аналіз правових особливостей та підстав виникнення права державної власності на землю.

Вказується, що виникнення права державної власності на землю зумовлене законодавчим регулюванням підстав набуття державою права власності на землю, юридичним закріпленням правового режиму землі як об'єкта права державної власності, особливостями реалізації органами державної влади делегованих повноважень у сфері земельних відносин.

Пропонується класифікація підстав виникнення права державної власності на землю за різними критеріями. За ознакою способів набуття виділено історичну, первинну, загальні, спеціальні та особливі підстави, серед яких історичною підставою набуття державою права власності на землю визначено захват (зайняття) земель державою; первинною підставою виникнення права державної власності на землю можна вважати проголошення

землі об'єктом власності Українського народу і законодавче закріплення права державної власності на землю; загальні підстави виникнення права державної власності на землю – це юридичні факти, що засвідчують перехід права власності на земельну ділянку до держави та можуть застосовуватися як підстави припинення права приватної власності на землю; спеціальні підстави виникнення права державної власності на землю – це юридичні факти, що засвідчують перехід права власності на земельну ділянку до держави та можуть застосовуватися як підстави припинення права комунальної власності на землю; особливі підстави виникнення права державної власності на землю – це юридичні факти, за якими лише держава може набути земельну ділянку у власність. За формою власності суб'єкта, право якого на земельну ділянку припиняється та переходить до держави, підстави припинення права державної власності на землю класифіковано як приватні та публічні; за вольовою ознакою – примусові та непримусові.

Підрозділ 3.2 «Реалізація права державної власності на землю» присвячений дослідженню реалізації права державної власності на землю.

Відмічено, що реалізація права державної власності на землю спрямована на застосування суб'єктами права державної власності на землю норм матеріального та процесуального земельного законодавства з метою здійснення права державної земельної власності на землю.

Дисертантка досліджує умови, форми і способи реалізації права державної власності на землю та дає їм визначення. Умови реалізації права державної власності на землю розглядає як систему земельно-правових норм, що містять відповідний комплекс юридичних засобів (дозволів, заборон, зобов'язань, стимулів), за наявності яких уможлиблюється здійснення права державної власності на землю; форми реалізації права державної власності на землю визначає як різні прояви зовнішнього волевиявлення державних органів, у межах юридично закріплених владних повноважень щодо володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками; способи реалізації права державної власності на землю пропонує розуміти як вчинення послідовних, логічно завершених, визначених законом процедурних дій уповноважених органів державної влади, спрямованих на володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками. Аргументовано, що механізм здійснення права державної власності на землю є складною трикомпонентною юридичною конструкцією, яка уособлює процеси виникнення, реалізації і припинення права державної власності на землю.

У **підрозділі 3.3 «Припинення права державної власності на землю»** дисертантка з'ясовує юридичну природу підстав припинення права державної власності на землю та проводить їх класифікацію.

Припинення права державної власності на певну земельну ділянку тягне за собою виникнення права власності та цю земельну ділянку у інших суб'єктів. Класифікація підстав припинення права державної власності на земельні об'єкти, що належать державі, залежить від статусу набувачів таких об'єктів. Відмінність способів переходу права власності на землю від держави до інших суб'єктів зумовлена застосуванням різних порядків (процедур) переходу.

Пропонується класифікація підстав припинення права державної власності на землю за ознакою способів припинення на загальні, спеціальні, особливі, окрему та проміжну, серед яких загальні підстави припинення права державної власності на землю – підстави для передачі земельної ділянки держави у приватну власність; спеціальні підстави припинення права державної власності на землю – підстави для передачі земельної ділянки держави у комунальну власність; особливі підстави припинення права державної власності на землю – це продаж земельних ділянок іноземним державами та іноземним юридичним особам; окрема підстава припинення права державної власності на земельну ділянку – перехід права власності на земельну ділянку на якій розташовані будівля або споруда у випадку їх придбання; проміжна підстава припинення права державної власності на землю – передача земель з державної у колективну власність недержавних сільськогосподарських підприємств в процесі паювання земель.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження одержано нове вирішення наукового завдання, що виявляється у проведенні комплексного аналізу змісту права державної власності на землю в Україні, у результаті чого одержано самостійні висновки, сформульовано нові наукові положення та розроблено практичні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання цих відносин, а саме:

1. Обґрунтовано, що зміст права державної власності на землю знаходиться у прямій залежності від ступеня суспільно-політичного розвитку держави та визначається елементами правовідносин державної власності на землю, якими є: об'єкти правовідносин, суб'єкти правовідносин, зміст правовідносин (права та обов'язки учасників правовідносин). Зміст права державної власності на землю слід розглядати у двох аспектах – об'єктивному та суб'єктивному. В об'єктивному розумінні зміст права державної власності на землю – це система правових норм, що закріплюють, регламентують та охороняють відносини набуття і реалізації державою права власності на землю, у суб'єктивному розумінні зміст права державної власності на землю – це юридична можливість держави здійснювати у обов'язі визначеному законом повноваження володіння, користування, розпорядження і управління

земельним ділянками.

2. У дисертації аргументовано, що державна земельна власність несе в собі відмінний від інших форм власності правовий зміст, обумовлений наступними особливостями права державної власності на землю: визначенням державної земельної власності як результату реформування існуючої системи монопольної державної власності на землю; трикомпонентною системою суб'єктів права державної на землю до якої увійшли власник, суб'єкт права власності та суб'єкти реалізації права державної власності на землю; презумпцією перебування земель у державній власності; визначенням у законодавстві земель, які не підлягають передачі у комунальну та приватну власність; особливою земельною правосуб'єктністю держави; публічним характером і соціальним змістом права державної власності на землю.

3. Запропоновано право державної власності на землю визначити як делеговану Українським народом юридично закріплену можливість держави здійснювати у визначеному законом обсязі правомочності володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками через систему правових норм, які регулюють виникнення, реалізацію і припинення відносин державної власності на землю.

4. Об'єкти права державної власності на землю – це земельні об'єкти, що належать державі на праві власності, а саме: земля, землі, земельні ділянки. Об'єктам права державної власності притаманні специфічні ознаки: вони мають спеціальний правовий режим, характеризуються наявністю «більшості заборон, ніж дозволів», обмежені чи вилучені з обігу. За правовими характеристиками об'єкти права державної власності на землю можна класифікувати як землі виключної державної власності – це вилучені з цивільного обігу особливо цінні землі і земельні ділянки, які забезпечують виконання державою своїх завдань і функцій, а також землі невиключної державної власності – це земельні об'єкти, що належать державі і щодо яких не встановлено обмежень чи заборон передачі (надання) їх у власність іншим суб'єктам.

5. Здобувачем доведено, що коло суб'єктів права державної власності на землю визначають: власник, суб'єкт права державної власності, суб'єкти реалізації права державної власності, де власником земель державної власності є Український народ, суб'єктом права державної власності – держава, суб'єктами реалізації права державної власності на землю – уповноважені органи державної влади, яким делеговано повноваження здійснення прав власника від імені Українського народу для забезпечення виконання державою своїх завдань та функцій.

6. Підстави виникнення права державної власності на землю обумовлюються законодавчим закріпленням підстав припинення права власності на землю інших суб'єктів. Класифікація підстав виникнення права

державної власності на землю може бути здійснена за різними критеріями. За ознакою способів набуття виділено історичну, первинну, загальні, спеціальні та особливі підстави виникнення права державної власності на землю. За формою власності суб'єкта, право якого на земельну ділянку припиняється та переходить до держави підстави поділяються на приватні (у випадках припинення права приватної власності на земельні ділянки) та публічні (у випадках припинення права комунальної власності на землю); за вольовою ознакою – на примусові (за відсутності волі власника, право на землю якого припиняється) та непримусові.

7. Здійснення права державної власності на землю визначається умовами, формами і способами правового впливу на відносини володіння, користування, розпорядження і управління земельними об'єктами, що належать державі та обумовлюється процесами виникнення, реалізації і припинення зазначеного права.

8. Умови реалізації права державної власності на землю – це система земельно-правових норм, що містять відповідний комплекс юридичних засобів (дозволів, заборон, зобов'язань, стимулів), за наявності яких уможлиблюється здійснення права державної власності на землю. Реалізація права державної власності на землю обумовлена особливостями правового статусу суб'єктів реалізації права державної власності на землю і включає такі форми, як використання, дотримання, виконання та застосування. Формами реалізації права державної власності на землю є різні прояви зовнішнього волевиявлення державних органів, здійснюваного у межах юридично закріплених владних повноважень щодо володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками. Способами реалізації права державної власності на землю слід вважати вчинення послідовних, логічно завершених, визначених законом процедурних дій уповноважених органів державної влади, спрямованих на володіння, користування, розпорядження і управління земельними ділянками. Умови, форми та способи реалізації становлять механізм здійснення права державної власності на землю.

9. У дисертації запропоновано класифікацію підстав припинення права державної власності на землю за ознакою способів припинення права державної власності на землю і виділено такі підстави як загальні, спеціальні, особливі, окрему та проміжну.

10. Дисертантом обґрунтовано необхідність встановлення в земельному законодавстві переліку земельних ділянок вилучених та обмежених в обігу, що зумовлено особливими природними якістьми земель і спеціальним призначенням земельних ділянок, які забезпечують виконання державою своїх функцій та доведено доцільність прийняття закону «Про особливо цінні землі в Україні». Концептуально в цьому законі слід визначити: поняття особливо

цінних земель, критерії віднесення земель до особливо цінних, правовий режим особливо цінних земель, вичерпний перелік особливо цінних земель, вилучених та обмежених в обігу, проголошення виключної державної власності на особливо цінні землі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Настіна О. І. Співвідношення умов та форм реалізації права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2008. – № 2. – Т. 21 (60): Юридические науки. – С. 317–322.

2. Настіна О. І. Земля як об'єкт права державної власності / О. І. Настіна // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 4. – С. 191–195.

3. Настіна О. І. Правові характеристики змісту права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12. – С. 23–25.

4. Настіна О. І. Окремі аспекти виникнення права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 9. – С. 94–101.

5. Настіна О. І. Щодо питання правового закріплення підстав припинення права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 1. – С. 104–107.

6. Настіна О. І. Правова характеристика суб'єктів права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Земельне право України: теорія і практика. – 2008. – № 10. – С. 13–18.

7. Настіна О. І. Загальні положення права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 5-річчю створення юрид. ф-ту Національного аграрного ун-ту [«Стан та перспективи розвитку юридичної науки та освіти»], (Київ, 17–18 листопада 2006 р.) / НАУ – К. : Магістр–XXI сторіччя, 2007. – С. 335–336.

8. Настіна О. І. Земля як об'єкт права державної власності на землю / О. І. Настіна // Матеріали II Держ. наук. конф. [«Сучасні правові проблеми українського державотворення»], (Біла Церква, 26 квітня 2007 р.). – Біла Церква : БДАУ, 2007. – С. 72–73.

9. Настіна О. І. Правові проблеми залучення інвестицій у забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, що належать державі / О. І. Настіна // Матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. [«Правові проблеми залучення інвестицій у сільське господарство та соціальну сферу села»], (Київ, 24 травня 2007 р.). – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 136–138.

10. Настіна О. І. Землі виключної власності держави / О. І. Настіна // Матеріали VI Держ. наук.-практ. конф. [«Аграрна наука — виробництву»], (Біла Церква, 14–15 листопада 2007 р.). – Біла Церква : БДАУ, 2007. – Ч. 2. – С. 112–113.

11. Настіна О. І. Об'єкти державної власності на землю / О. І. Настіна // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 5-річчю заснування юридичного факультету Білоцерківського нац. аграрного ун-ту [«Проблеми вдосконалення земельного законодавства та правового забезпечення аграрного виробництва»], (Біла Церква, 17–18 квітня 2008 р.). – Біла Церква : БНАУ, 2008. – С. 37–38.

12. Настіна О. І. Загальні положення виникнення права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів та докторантів [«Наукові пошуки молоді у третьому тисячолітті»], (Біла Церква, 15–16 травня 2008 р.). – Біла Церква : БНАУ, 2008. – С. 124–125.

13. Настіна О. І. Історичні аспекти становлення права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Матеріали XX Міжнар. історико-правової конф. [«Земля і земельні відносини в історії права, держави і юридичної думки»], (Судак, 25–28 вересня 2008 р.). – Сімферополь : Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2009. – С. 124–125.

14. Настіна О. І. Роль та значення державної земельної власності в регулюванні суспільних відносин / О. І. Настіна // Матеріали VII Держ. наук.-практ. конф. [«Аграрна наука – виробництву»], (Біла Церква, 12–13 листопада 2008 р.). – Біла Церква : БНАУ, 2008. – С. 92–193.

15. Настіна О. І. Правові аспекти класифікації об'єктів права державної власності на землю / О. І. Настіна // Тези доп. та наук. повідомлень Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених [«Осінні юридичні читання»], (Харків, 12–13 листопада 2008 р.). – Харків : Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого, 2008. – С. 385–388.

16. Настіна О. І. Проблеми правового регулювання державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів»], (Харків, 9–10 жовтня 2009 р.). – Харків : Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого, 2009. – С. 153–155.

17. Настіна О. І. Загальні засади реалізації права державної власності на землю в Україні / О. І. Настіна // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права»], (Київ, 30–31 жовтня 2009 р.). – К. : Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2009. – С. 183–185.

18. Настіна О. И. Правовой режим земель государственной собственности

сельскохозяйственного назначения: сравнительный анализ законодательства Украины и Российской Федерации / О. И. Настина // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. [«Актуальные проблемы правового регулирования аграрных, земельных отношений, природопользования и охраны окружающей среды в сельском хозяйстве»], (Москва, 31 марта 2010 г.). – М.: Российский ун-т дружбы народов, 2010. – С. 536–539.

19. Настина О. І. Приватизація земель державної власності в Україні / О. І. Настина // Материалы II Междунар. науч.-практ. конф. [«Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы»], (Симферополь, 16–17 апреля 2010 г.). – Симферополь : Филиал Одесской нац. юрид. академии, 2010. – С. 320–321.

20. Настина О. І. Відчуження земельних ділянок для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності як підстава набуття державною права власності на землю / О. І. Настина // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні»], (Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). – Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2010. – С. 70–72.

21. Настина О. І. Державна власність на землю: теоретико-філософські погляди / О. І. Настина // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природо ресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики»], (Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.). – Біла Церква : Білоцерківський нац. аграрний ун-т, 2010. – С. 92–93.

22. Настина О. І. Державна власність на землю як гарант становлення державності / О. І. Настина // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД»], (Луцьк, 10–11 вересня 2010 р.). – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. – С. 239–242.

23. Настина О. І. Державна власність на землю в сучасних умовах становлення монополії приватної земельної власності / О. І. Настина // Матеріали Респуб. наук.-практ. конф. [«Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін»], (Харків, 25–26 листопада 2010 р.). – Харків : Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого, 2010. – С. 68–170.

Настина О.І. Право державної власності на землю в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний університет біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2011.

Дисертацію присвячено розгляду правового регулювання державної власності на землю в Україні, формулюванню на цій основі теоретичних узагальнень і практичних рекомендацій для удосконалення правового забезпечення цієї сфери. У представленій роботі досліджуються сутність права державної власності на землю, генезис процесу виникнення та розвитку права державної власності на землю в Україні. В дисертації визначено ґрунтоутворюючі категорії дослідження, такі як «механізм здійснення права державної власності на землю», «умови реалізації права державної власності на землю», «форми реалізації права державної власності на землю», «способи реалізації права державної власності на землю», «право державної власності на землю». Виявлено ознаки об'єктів права державної власності на землю, систему суб'єктів права державної власності на землю, подано класифікацію об'єктів права державної власності на землю, підстав виникнення та підстав припинення права державної власності на землю.

Ключові слова: земельні правовідносини, право державної власності на землю, правове регулювання, здійснення права державної власності на землю.

Настина О. И. Право государственной собственности на землю в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена рассмотрению правового обеспечения государственной собственности на землю в Украине, формированию на этой основе теоретических обобщений и практических рекомендаций для улучшения правового регулирования в этой сфере.

В представленной работе исследуется юридическая природа и сущность права государственной собственности на землю, процесс его возникновения и развития. Проведено исследование исторических предпосылок становления права государственной собственности на землю в разное время, в результате чего выделены такие периоды как: Киевской Руси, Польско-литовский период, Украинского казачьего государства, период вхождения Украины в состав Российской империи, период Украинских революций (1917–1921 гг.), советский период (1927–1990 гг.), период независимости Украины.

В работе дается общая характеристика объектов права государственной собственности на землю, глубокое исследование понятий «земля», «земли», «земельные участки» как объекты права государственной собственности на землю. Проведена классификация объектов права государственной собственности на землю за разными критериями, а именно за целевым использованием и правовыми характеристиками, где в разрезе классификации

по критериям правовых характеристик объектов выделены земли исключительной собственности государства и земли неисклчительной собственности.

Рассматриваются субъекты права государственной собственности на землю, выделяется их система, в которой собственником земли в государстве является народ Украины, субъектом права государственной собственности на землю – государство, субъектом реализации права государственной собственности на землю – уполномоченные органы государственной власти.

Исследуются основания возникновения государственной собственности на землю, проводится классификация таких оснований по разным критериям и выделяются основания за способами возникновения, за формой собственности субъекта право собственности на землю которого прекращается и переходит к государству, за критерием воли субъекта права собственности на землю которого прекращается.

Приводятся понятия «механизм осуществления права государственной собственности на землю», «условия реализации права государственной собственности на землю», «формы реализации права государственной собственности на землю», «способы реализации права государственной собственности на землю», «право государственной собственности на землю».

Рассматриваются юридические основания прекращения государственной собственности на землю, проводится их классификация за критерием признаков способов прекращения.

Диссертация является завершенной научной работой и представляет собой первое в отечественной науке земельного права комплексное исследование теоретических и практических вопросов регулирования права государственной собственности на землю в Украине.

Ключевые слова: земельные правоотношения, право государственной собственности на землю, правовое регулирование, осуществление права государственной собственности на землю.

Nastina O. I. State proprietary for land in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Law on specialty 12.00.06 – Land Law, Agrarian Law, Ecological Law, nature Resource Law. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2011.

The thesis is devoted to the issue of law regulation of state proprietary for land in Ukraine, formulating theoretical generalization and practical recommendations for improving law regulation in the branch. The nature and essence of state proprietary for land, genesis of the process of setting and development of the law of state proprietary for land in Ukraine are investigated. There have been defined the principal categories of the research like «law of state proprietary for land

mechanism», «terms of realization of the law of state proprietary for land», «forms of realization of the law of state proprietary for land», «ways of realization of the law of state proprietary for land». There have been formulated features of the objects of the law of state proprietary for land, defined the system of the subjects of law of state proprietary for land, given the classification of objects of law of state proprietary for land, grounds for arising and abrogation of the law of state proprietary for land.

Key words: land law, law of state proprietary for land, law regulation of state proprietary for land, implementing the law of state proprietary for land.

Підписано до друку 30.03.2011.
Формат 60x90^{1/16}. Ум. др. арк. 0,9. Зам. 5151. Тираж 100.
Сектор оперативної поліграфії РВІКВ БНАУ.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8, тел. 33-11-01.